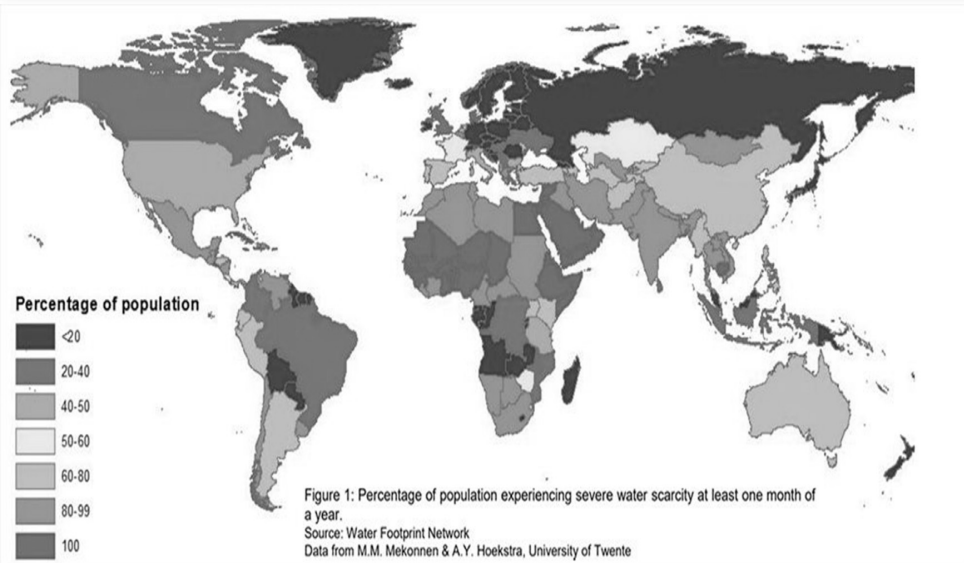

Dünyada su böhranı: Təhlükə qarımızı kəsdirib, Azərbaycanı nə gözləyir?

СТРАНЫ, ЛИДИРУЮЩИЕ ПО ЗАПАСАМ И ПОТРЕБЛЕНИЮ ПРЕСНОЙ ВОДЫ

Место в мире	Страна	Размер водных ресурсов, км³	Место в мире	Страна	Потребление воды, км³
1	Бразилия	8233,0	1	Индия	645,8
2	Россия	4507,3	2	Китай	630,3
3	США	3069,0	3	США	479,3
4	Канада	2902,0	4	Пакистан	169,4
5	Индонезия	2838,0	5	Япония	88,4
6	Китай	2829,6	6	Таиланд	87,1
7	Колумбия	2132,0	7	Индонезия	82,8
8	Перу	1913,0	8	Бангладеш	79,4
9	Индия	1896,7	9	Мексика	78,2
10	ДРК	1283,0	10	Россия	76,7

Son dövrlərdə dünyada iqlim dəyişmələri, sənayenin sürətli inkişafı, əhalinin çoxalması və içməli su ehtiyatlarına təzyiqin artması özü ilə çoxsaylı problemlər gətirib. Bu isə öz növbəsində suvarma suyu və içməli su ilə təminatın çətinləşməsinə səbəb olub. Hazırda dünyada 1 milyarda yaxın insan içməli su tapa bilmir, daha 2 milyard insan isə çirkli su içməli olur. BMT-nin hesablamalarına görə, dünyanın yarısından çox hissəsi su çatışmazlığından əziyyət çəkir və bu problem 2030-cu ilə qədər 50 faiz artacaq. Dünya əhalisinin 40%-nin yaşadığı 80 ölkə su çatışmazlığı yaşayır. Azərbaycan da əhaliyə və əraziyə nisbətə su ehtiyatları ilə çox zəif təmin olunmuş ölkələrdəndir və bizdə də bu sahədə vəziyyət qənaətbəxş deyil.

Su planetində su böhranından qurtulmaq üçün nə edirlər?

Dünya səthinin 70 faizini su təşkil edir. Bu səbəblə planetimizi su planeti adlandırmaq olar. Lakin dünyadakı su həcminin yalnız 2 faizi içməyə yararlıdır. Və içməli suyun da 2 faizi əlçatandır. Qalan hissələr buzlaqlarda, Antraktida və Arktikada cəmləşib.

Hazırda davam edən global istiləşmə və quraqlığın artması problemi daha da kəskinləşdirir. Təhlükənin miqyası getdikcə böyüyür. Beynəlxalq ekoloji və iqtisadi araşdırma mərkəzlərinin proqnozuna görə, qarşıdan global quraqlıq və su çatışmazlığı gəlir. Bunun nəticəsində ciddi ərzaq qıtlığı yaranacaq. Belə bir vəziyyətdə isə su ehtiyatları çox olan ölkələr vəziyyətdən çıxıb gələcək.

Vəziyyətin həttə su müharibələrinə səbəb olacağıq proqnoz edilir. Artıq Şimal-Şərqi Afrika ölkələri arasında Nil çayının suyu üzərində gərginlik az qala müharibə vəziyyətinə gəlib. Dəclə və Fərat çayları ilə bağlı da eyni vəziyyətdir. Türkiyə-Suriya və İraq arasında ciddi gərginlik var.

Ölkələr su qıtlığıyla bağlı müxtəlif tədbirlər görür.

Belçika hökumətinin qəbul etdiyi qanuna əsasən, yeni tikilən çoxmərtəbəli binalarda və şəxsi evlərdə yağış suyu üçün çənlər qoyulması məcburidir. Çənlərdə toplanan sudan ayaqyolunun və avtomobillərin yuyulması, həmçinin bağın suvarılması üçün istifadə etmək mümkün olacaq. Bu qənaətcil üsul, ilk növbədə, ailə büdcəsində su ilə bağlı məsərəfləri azaltmağa, həm də quraqlıq mövsümündə içməli su qıtlığını aradan qaldırmağa kömək edəcək.

Su ehtiyatlarının ən bol olduğu ölkələrdən olan Rusiyada su mənbələrinin qorunması və sudan qənaətlə istifadə ilə bağlı xüsusi siyasət həyata keçirilir. Qəfil baş verə biləcək quraqlıqdan qorunmaq üçün çox sayda su anbarları, süni göllər yaradılır, artezianlar qurulur, bir yerdə artıq olan su mənbələrinin, suyun az olduğu başqa ərazilərə yönəldilməsi üçün kanallar çəkilir.

Türkiyədə də su anbarları yaradılır. Xüsusən də Dəclə, Fərat, Kür kimi transsərhəd çaylarda yaradılmış belə anbarlar baş verə biləcək quraqlıq zamanı böyük ehtiyatın mövcudluğuna imkan verəcək. Düzdür, bununla bağlı Suriya və İraqa ciddi mübahisələr var ki, həmin çayların suyundan onla-

ra düşən payın kəskin azalması iddia olunur. Bu günlərdə su anbarlarının quruması nəticəsində Türkiyədə Ankara, Bursa kimi iri şəhərlərin su ehtiyatının tükenməkdə olduğu və ağır vəziyyət yaranacağı haqda həyəcanlı məlumatlar var.

İranda, Qazaxstanda və digər Orta Asiya ölkələrində də müəyyən tədbirlər həyata keçirilir. Bir çox ölkələr dərinliklərdə yerləşən yeraltı su hövzələrinə çatmaq və həmin suyun səthə çıxarılması üçün böyük layihələrin icrasına başlayır.

Azərbaycanda su problemi: vəziyyət necədir?

Beləliklə, dünya qarşından gələn su böhranına hazırlaşır. Təhlükə getdikcə artır. Azərbaycan da bu təhlükədən sığortalanmayıb. Çünki ölkəmiz də dünyanın bir hissəsi kimi global iqlim dəyişiklərinin, dünyada gedən proseslərin təsirinə məruz qalır. Üstəlik, daxili su və qida ehtiyatlarımız da əhalini tam təmin etmək üçün yetərli deyil.

Azərbaycan əhalinin sayına və əraziyə nisbətə su ehtiyatlarının az olduğu ölkələrdəndir. Adambaşına düşən və ərazinin hər kv kilometrə düşən su ehtiyatına görə Cənubi Qafqazda ən çətin vəziyyət bizdədir. Azərbaycanda ümumi su ehtiyatı 31, Gürcüstanda 63, Ermənistanda 8 kubkilometrdir. Yerli su ehtiyatlarına gəlinə, ölkəmizdə 10,3, Gürcüstanda 53,6, Ermənistanda 6,5 kubkilometr yerli su ehtiyatı var ki, bunun bir il ərzində hər bir nəfərə düşən hissəsi Azərbaycanda 1,03, Gürcüstanda 13,7, Ermənistanda isə 2,2 min kubmetrdir. Ölkəmizin hər kvadrat kilometrə 119 min kubmetr yerli su ehtiyatı düşür. Gürcüstanda bu rəqəm 769 min, Ermənistanda isə 218 min kubmetrdir.

Azərbaycanın su mənbələrinin təxminən 70 faizinin ölkə sərhədlərindən kənarda for-

malaşır. Qlobal quraqlıq və su problemi kəskinləşəndə ölkə xaricindən gələn su mənbələrindən su götürmək mümkün olmaya bilər. Bu vəziyyətdə qonşu ölkələr transsərhəd çaylardakı su ehtiyatının hamısını özələrinə sərf edəcəklər, bu tərəfə bir qram da su keçməyəcək. Gürcüstan Kürün, Ermənistan Arazın, Rusiya Samurun bütün suyunu özələrinə sərf edəcək. Digər kiçik çayların çoxunun da mənbəyi qonşu ölkələrdədir. Bu çox ciddi strateji təhlükədir.

Ona görə də, su resurslarının qorunması, onlardan səmərəli istifadə, su mənbələri çirklənməsinə və qurumasına səbəb olan amillərin aradan qaldırılmasına ehtiyac böyükdür və bu məsələni təkə inzibati metodlarda tənzimləmək mümkün deyil. Əhalinin bu işdə iştirakı da son dərəcə vacibdir.

“Bəzi hallarda itkilər 40-50 faizə çatır, bu, dözülməzdir. Biz suyu itiririk”

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyev 2021-ci il iyulun 23-də keçirdiyi növbəti videoformatlı müşavirədə vətəndaşları uzun müddətdir narahat edən su qıtlığı, su təsərrüfatındakı problemlərə toxunaraq demişdi: “Su resursları ekoloji tarazlığa, kənd təsərrüfatının inkişafına çox böyük təsir göstərir. Biz kənd təsərrüfatımızı intensiv yollarla inkişaf etdirməliyik və buna nail olmaq üçün kifayət qədər su mənbələrimiz olmalıdır və bu, var. Sadəcə olaraq, əgər, dəhşətli dərəcədə itkilər olmasaydı, biz mövcud su resursları ilə özümüzü tam təmin edə bilərdik. İndi bu məsələ araşdırılır, bəzi hallarda itkilər 40 faizdir və 50 faizə çatır, bu, dözülməzdir. Biz suyu itiririk. Beləliklə, o, əkin sahəsinə, insanların evinə çatmır, əksinə, torpaqlara ziyan vurur”.

Ardı Səh. 11

Dünyada su böhranı: Təhlükə qapımızı kəsdirib, Azərbaycanı nə gözləyir?

Əvvəli-Səh-10

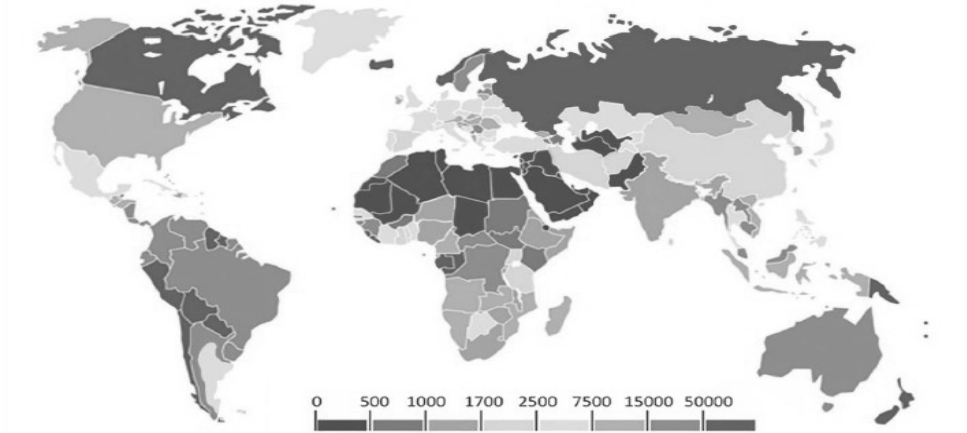
Dövlət başçısı çıxışında sadə vətəndaşların su qıtlığı ilə üzləşməsinin yolverilməz olduğunu, bunun dövlət maraqları, yürüdülmən iqtisadi inkişaf xətti ilə ziddiyyət təşkil etdiyini demişdi. Son illərdə Azərbaycanda həyata keçirilən nəhəng su layihələri vəziyyəti tamamilə müsbət tərəfə dəyişdi. Lakin problemlər var.

Prezident onu da vurğulamışdı ki, əgər operativ tədbirlər görülməsə, 2030-cu ildə ölkəmizdə səhrələşmə prosesi sürətlə gedəcək: “Nədir, siz istəyirsiniz Azərbaycan səhraya dönsün? Ona görə bu münasibətə son qoyulmalıdır. Qüsurlara yol verən, bu məsələyə laqeyd yanaşan

beton kanalların çəkilməsi təmin edilməlidir.

Bundan başqa hökumət sahibkarlara, fermerlərə güzəştli kreditlər verə bilər, yağış suyundan iistifadənin təmin edilməsi, kiçik su anbarlarının tikilməsi və arteziyan quyularının qazılması üçün. Bu halda əkinçilər yayda quraqlıq yarananda həmin arteziyanlar vasitəsilə təsərrüfatlarını məhv olmaqdan, özlərini isə müflis olmaqdan xilas edə bilərlər.

Hamımız bilir ki, içməli sudan texniki məqsədlərlə istifadə edilir. Zavodlar, fabriklər, müəssisələr içməli suyu sənaye məqsədilə israf edir. Avtomobillər də içməli suyla yuyulur, yaşıllıqlar da içməli

İçməli su qıtlığının mövcud olduğu ölkələr (m ³)	İçməli su ilə orta dərəcədə təmin olunmuş ölkələr (m ³)	İçməli su ilə yaxşı təmin olunmuş ölkələr (m ³)

bütün vəzifəli şəxslər cəzalandırılmalıdır”.

Prezident İlham Əliyevin həmin müşavirədə səsləndirdiyi tənqidlər tam əsaslıdır. Su təsərrüfatının qaydaya salınması və gözlənilən böhrana hazır olmaq üçün bəzi tədbirlərin həyata keçirilməsinin vacibdir. Dövlət başçısının su təsərrüfatının effektiv idarə edilməsi, su ehtiyatlarından səmərəli istifadə, yeni su mənbələrinin yaradılması ilə bağlı fərman və sərəncamları var. Bu istiqamətdə xeyli işlər də görüldü. Su anbarlarının tikintisi, arteziyanların qazılması və s. Lakin bunlar problemin miqyasına adekvat deyil.

Günün əsas sualı: nə etməli?

Azərbaycanın içməli su ehtiyatlarının 25 faizi işğaldan azad edilmiş Qarabağ bölgəsində yerləşir. Bu böyük bir ehtiyatdır və ətraf regionların da təminatında ciddi paya malik olacaq. Lakin yeni su ehtiyatları əldə etməyimiz bizi heç bir halda arxayın salmamalıdır. Sudan səmərəli istifadə prioritet olmalıdır. Su mənbələrini artırmaq mümkün deyil, təzədən çay yaradası deyilik, dəniz yaradası deyilik. Lakin mövcud su ehtiyatlarından səmərəli və qənaətlili istifadə etməklə su böhranının qarşısını almaq olar.

Parkların və bağların suvarılması zamanı bəzən həddən çox su buraxılır ki, bu həm bitkilərə, torpağa zərərdir, həm də su israfıdır. Damcılı və ya çiləmə suvarma sistemi vasitəsilə bağları, əkinləri, bağları dəfələrlə az su ilə daha effektiv suvarmaq mümkündür.

Torpaq suvarma kanalları ilə ötürülən suda itkilər çox olur. Lakin beton kanallarda su itkisi dəfələrlə azalır. Ona görə də

suyla suvarılır və sair. Bu isə içməli su mənbələrinə təzyiq artırır və ekoloji problemlərə gətirib çıxarır. Məsələn, Oğuz-Qəbələ-Bakı su kəməri gələn böyük həcmdə su mənbə ətrafında səhrələşməyə səbəb olur. Kürdən çox su götürdüksə çayın suyu kəskin azalır və s. Ona görə də, kanalizasiya sularının təmizlənilib texniki su kimi sənaye müəssisələrinə, fabriklər və zavodlara ötürülməsi təmin edilməlidir.

Çıxış yollarından biri də dəniz suyunun duzsuzlaşdırılmasıdır, amma bu çox baha başa gəlir. Dəniz sahilində pilot layihə olaraq su zavodu tikilib və dəniz suyunun şirirləşdirilməsi aparılır, lakin burada da problemlər var. Əvvəla, Xəzərdə suyun kəskin azalması prosesi gedir, ikincisi də bus u çox baha başa gəlir.

Su itkilərinin qarşısını almaq üçün dövlət orqanlarının gördüyü tədbirlərdən əlavə əhalinin də görə biləcəyi işlər var. Məsələn, evlərdə, iş yerlərində, iaşə obyektlərində sensor su krantlarından istifadə etməklə suya 2 dəfə qənaət etmək mümkündür. Yaxud bəzi yerlərdə su krantlarına bağlayıcı qoyulmadığından və xarab olduğundan su daimi olaraq axıb gedir ki, vətəndaşlar belə hallara qarşı diqqətli olmalıdırlar. Mümkün olan yerlərdə xüsusi qurğuların köməyi ilə yağış sularından istifadə, qənaətcil məişət texnikalarından istifadə etməklə su israfının azaldılması və s. bu kimi tədbirlər də çox əhəmiyyətlidir.

Əgər bu qeyd etdiyimiz tədbirlər görülsə, strateji planda ölkəmizin su təhlükəsizliyi təmin edilmiş olar, ərzaq istehsalı artar, əhalinin içməli su təminatı yaxşılaşar və biz global təsirlərdən siğortalı olarıq.

Elçin Bayramlı